

АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

Шлафман Н.Л.

Розглянуто основні проблеми, що заважають розвитку підприємництва в Україні, та запропоновано антикризові заходи підтримки підприємницького сектора.

Українська економіка в листопаді 2008 року вступила в період рецесії, при якому масштаби скорочення обсягів випуску продукції, персоналу й інвестиційних програм є рекордними за всю історію економіки країни. Крім того, у листопаді-грудні 2008 року і січні-лютому 2009 року масштабний перевід коштів у валюту призвів до зростання неплатежів, скорочення випуску продукції підприємствами всіх галузей промисловості (найбільш істотне в експортно-орієнтованих галузях), різкого зниження інвестиційного попиту в економіці, скорочення або "заморожування" інвестиційних програм. Одночасно спостерігається значний спад у всіх сегментах будівельного сектора, викликаний зниженням попиту, спровокованим споживчими чеканнями обвалу цін на ринку нерухомості. Крім того, реальне зниження платоспроможного попиту на нерухомість викликано скороченням персоналу і зниженням заробітної плати, а також виходом коштів приватних інвесторів з ринку житлової нерухомості, що, відповідно, посилює кризові явища в економіці.

Подолання кризових явищ в економіці вимагає всебічного стимулювання підприємницької ініціативи і реалізації потенціалу малого і середнього бізнесу. Але, до сьогодні існують значні перешкоди для розвитку підприємницького сектора. По-перше, для відкриття бізнесу малими підприємцями виняткове значення має рівень адміністративних бар'єрів, пов'язаних із процедурами: а) реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності; б) початку підприємницької діяльності; в) ліцензування й одержання інших дозволів; г) перевірок; д) сертифікації товарів, робіт (послуг). Для всіх етапів початку підприємницької діяльності характерна загальна риса - значна кількість необхідних державними органами дозволів, погоджень, висновків і істотне затягування термінів розгляду відповідних заявок. У звіті Doing Business-2009 (Ведення бізнесу) [1] зазначено, що по простоті ведення бізнесу у

2009 році Україна знаходиться на 145 місці з 181 країни світу (у 2008 р. – на 144) (табл.1).

Таблиця 1

Простота ведення підприємницької діяльності в Україні

Простота ведення бізнесу	Ведення бізнесу 2009 - рейтинг країни	Ведення бізнесу 2008 - рейтинг країни	Зміна рейтингу
Загальні умови ведення бізнесу, в т.ч.:	145	144	-1
Реєстрація підприємств	128	113	-15
Одержання дозволів на будівництво	179	175	-4
Найом робочої сили	100	103	+3
Реєстрація власності	140	142	+2
Кредитування	28	61	+33
Захист інвесторів	142	141	-1
Оподаткування	180	180	0
Ліквідація підприємств	143	143	0

Таким чином, одним з найвагоміших факторів, що перешкоджає розвитку підприємництва в Україні, є оподаткування (180 місце з 181 країни). З табл. 2 можна побачити, що в Україні загальна податкова ставка на 23,1%-13,1% перевищує аналогічний показник провідних країн світу. На сплату податків підприємцям необхідно витратити 848 годин (у 7-5 разів більше, ніж у європейських країнах і США). Тому необхідно впровадження комплексу заходів щодо оптимізації системи оподаткування, особливо для малого бізнесу, в якому стратегія оподаткування має бути спрямована на легалізацію доходів, а не на фіскальний контроль. Такий підхід дозволить збільшити кількість легальних суб'єктів малого бізнесу, створить стабільність його роботи. Підвищення його частки в бюджетних надходженнях може бути лише результатом і свідченням розумної податкової політики.

Але для цього, насамперед, необхідно більш точно визначити критерії віднесення господарюючих суб'єктів до суб'єктів малого підприємництва, а також забезпечити порівнянність показників розвитку сектора малих підприємницьких структур із застосовуваними в ЄС. Адже сьогодні малими підприємствами, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. № 523-VI,

визначаються підприємства (незалежно від форми власності), в яких середня облікова кількість працюючих за звітний рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми 70 мільйонів гривень, а великими - обсяг валового доходу яких перевищує 100 млн. грн. Тобто в Україні поняття «малий підприємець» не відповідає європейським нормам ні за обсягами, ні за сферами діяльності. На наш погляд, необхідно підвищити межу обсягу валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) до показників ЄС, де до малих підприємств відносять підприємства з 10-49 зайнятих, межу обсягу обороту і балансу яких складає 10 мільйонів євро; до мікропідприємств – підприємства, межу обсягу обороту і балансу яких складає два мільйони євро. Крім того, нагально необхідним є впровадження таких заходів:

Таблиця 2

Складність системи оподаткування

Регіон або країна	Виплати (кількість)	Час (години)	Податок на прибуток (% прибутку)	Податок і виплати на зарплату (% прибутку)	Інші податки (% прибутку)	Загальна податкова ставка (% прибутку)
ОЕСР	13,4	210,5	17,5	24,4	3,4	45,3
Велика Британія	8	105	21,0	11,2	3,1	35,3
США	10	187	23,5	9,6	9,2	42,3
Україна	99	848	11,5	43,3	3,7	58,4

* Складено за даними Doing Business-2009

– диференціювати ставку податку на прибуток підприємств, встановивши пільгову ставку для наукомістких і високотехнологічних виробництв, і підвищену – для високодохідних операцій особливого виду (посередницьких, страхових, з цінними паперами, валютою, грального бізнесу тощо);

– поступово знижувати тиск на фонд заробітної плати з метою доведення його з 50 % до 30%. З цією метою доцільно ввести єдиний соціальний податок замість декількох, існуючих сьогодні. Консолідувати всі контрольні, облікові, розподільчі та інші адміністративні функції в податковій адміністрації, уникаючи нераціональної взаємодії підприємців, крім податкових органів, з Пенсійним та трьома соціальними фондами. Це дозволить суттєво скоротити витрати на адміністрування соціальних відрахувань;

– адаптувати законодавство України в частині адміністрування ПДВ до законодавства ЄС, в т.ч.:

- поетапно знизити ставку ПДВ до 15%;
- перейти на касовий метод визначення моменту виникнення податкових зобов'язань і податкового кредиту для всіх підприємств, що дозволить зберегти обігові засоби та скоротити податкову заборгованість з ПДВ;

- надати платникам ПДВ право самостійно визначати, яка частка суми, підлягаюча відшкодуванню з держбюджету, буде зарахована до податкових кредитів майбутніх періодів, а яка повинна бути перерахована на поточний рахунок підприємства;

- вилучити з закону про ПДВ статтю, згідно якої особи, що здійснюють постачання товарів і послуг з використанням глобальних і локальних комп'ютерних мереж, повинні обов'язково реєструватися як платники ПДВ;

– звільнити від ввізного мита та ПВД обладнання та об'єкти інтелектуальної власності, що не виробляються на території України, які ввозяться для потреб інноваційних проектів;

– звільнити інноваційні малі підприємства від сплати податку на прибуток протягом перших 2 років роботи (податкові канікули), а також сплату 50% суми даного податку в наступні два роки їх діяльності.

Другим фактором, який істотно перешкоджає розвитку підприємницького сектора, є питання реєстрації підприємницьких структур. З табл. 3 видно, що в Україні у 2 рази більша кількість необхідних для відкриття бізнесу процедур, які потребують також у 2 рази більше часу, та потрібен майже у 9 разів більший початковий статутний капітал, ніж у країнах ОЕСР.

Крім того, значно ускладнюють відкриття бізнесу вимоги, що згідно з чинним законодавством всі суб'єкти підприємницької діяльності, ще до того, як розпочати свою діяльність, обов'язково повинні отримати дозволи органів пожежного нагляду та санітарно-епідеміологічної служби незалежно від того, яким видом діяльності має намір займатись суб'єкт.

Таблиця 3

Витрати на відкриття підприємницької структури

Країна	Процедури (кількість)	Термін (дні)	Вартість (% доходу на душу населення)	Мінімальний сплачений статутний капітал (% валового доходу на душу населення)
Україна	10	27	5,5	174,2
ОЕСР	5,8	13,4	4,9	19,7

* Складено за даними Doing Business-2009

При цьому не враховується, що серед видів економічної діяльності значна їх кількість не має підвищеної пожежної небезпеки та шкідливого впливу небезпечних факторів на здоров'я людей. Видача дозволів регламентується 167 законами, 150 постановами Кабінету Міністрів України та іншими нормативними актами. Протягом останніх років постійно збільшувались як обсяги (номенклатура) адміністративних послуг, так і розміри плати за них. Аналіз показав, що питання необхідності надання міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та підпорядкованими їм органами платних послуг суб'єктам підприємницької діяльності, а також визначення розмірів цін (тарифів) на зазначені послуги не має свого нормативного урегулювання, що призводить до некерованості процесів у цій сфері державного управління, ускладнює започаткування та проведення господарської діяльності суб'єктами господарювання, особливо у сфері малого та середнього бізнесу.

Для вирішення цієї проблеми необхідно прийняття Закону про декларативний порядок початку підприємницької діяльності, хоча б у пріоритетних для створення нових робочих місць видах підприємницької діяльності. До таких сфер можна віднести: готельні послуги; побутові послуги; суспільне харчування; роздрібна торгівля; оптова торгівля; комерційні перевезення пасажирів автомобільним транспортом місткістю не більше 20 чоловік; комерційне перевезення автомобільним транспортом вантажів понад 2,5 тонни; текстильне і швейне виробництво; виробництво одягу; виробництво шкіри, виробів зі шкіри і виробництво взуття; обробку деревини і виробництво виробів з дерева і пробки, крім меблів; видавничу і поліграфічну діяльність; діяльність, пов'язану з використанням обчислювальної техніки й інформаційних технологій.

Наприклад, в Узбекистані, за 1 рік з введення подібного закону, фактичні терміни здійснення реєстрації скоротилися в 2 рази, а витрати на неї - у 3 рази в порівнянні з періодом, що передував введенню декларативного порядку реєстрації [2]. Декларативний порядок реєстрації означає не проведення реєструючими органами експертизи представлених документів на їх відповідність законодавству. За цим порядком вони мають розглядатися винятково на предмет відсутності підстав для відмови, перелік яких має бути чітко і вичерпно визначений. Значно спростити реєстраційні процедури дозволить впровадження електронної уніфікованої системи, що включає в себе єдину базу даних усіх діючих підприємств, для самостійного резервування фірмового найменування підприємцями через Інтернет. Єдина база даних може також застосовуватися і для присвоєння статистичних кодів у єдиному органі, що реєструє, що дозволить ефективніше використовувати ресурси

державних органів, задіяних у процедурі реєстрації, та знижити (або значно зменшити) можливість для корупційних дій. До повноважень реєстраційних органів доцільно віднести також оформлення дозволу на виготовлення печатки і штампа; здійснення постановки на облік суб'єкта підприємництва як платника страхових внесків у Пенсійний та інші фонди, що значно спростить і скоротить процедуру відкриття бізнесу.

У такому Законі має вводитися поняття «перевірка», що може містити два види перевірок: документарні і виїзні. При цьому виїзна перевірка має здійснюватися тільки у випадках, коли проведення документарної перевірки недостатньо для встановлення фактів порушень діючого законодавства. Також необхідно законодавчо встановити, що позаплановий контроль підприємств проводиться тільки у випадках перевірки отриманої інформації про виникнення погрози або про заповдіння збитків життю чи здоров'ю людей, забруднення навколишнього середовища, аварійних ситуацій, а у відношенні суб'єктів малого і середнього підприємництва позапланові виїзні перевірки можуть проводитися тільки після узгодження з органом прокуратури за місцем здійснення підприємницької діяльності. Відносно всіх видів підприємницької діяльності, відповідно до такого Закону, плановий контроль має здійснюватися не більш ніж один раз на три роки. Сумарний річний термін проведення заходів щодо контролю для всіх органів контролю для суб'єктів малого підприємництва не має перевищувати 50 годин. Необхідно також законодавчо закріпити норму про заборону проведення дублюючого контролю різними контрольно-наглядовими органами відносно однакових вимог у відношенні одного об'єкта.

Крім того, закон має передбачати введення дуже важливої з погляду юридичного захисту підприємців норми, відповідно до якої перевірка, визнана проведеною з порушенням закону, буде вважатися недійсною, а всі претензії до підприємця, що виникли у випадку проведення такої перевірки, відхилені. Також необхідно ввести норму, що наглядовий орган зобов'язаний попередити підприємця про проведення планової перевірки не пізніше, ніж за 72 години до початку її проведення. Також необхідно на законодавчому рівні закріпити положення про те, що при вилученні в ході перевірок будь-яких документів з них мають бути зроблені копії, а у випадку виникнення ситуацій, коли копії не можна зробити відразу на місці, вони повинні бути передані підприємцю протягом п'яти днів.

Реалізація таких положень дозволить на порядок знизити рівень необгрунтованого адміністративного втручання в підприємницьку діяльність і скоротити корупційну складову проведення контрольно-наглядових заходів. При цьому витрати державних і місцевих бюджетів на організацію перевірок також значно скоротяться, а бажаючих почати

підприємницьку діяльність громадян стане більше.

Механізм виконання даного закону у випадку його прийняття потребує створення відкритого інформаційного ресурсу, у якому буде міститися інформація про необхідні кроки для початку ведення підприємницької діяльності, перелік необхідних документів, форма для заповнення декларативних документів.

В умовах кризового стану економіки продовжується скорочення робочих місць. Так, в Одеській області станом на 11 березня 2009 р. кількість наявних вакансій складає понад 2,6 тис. од., що на 11,5% менше, ніж на початок 2009 року та у 2,7 рази менше, ніж на 1 березня 2008 року. Потреба підприємств в працівниках порівняно з січнем 2008 року зменшилася на 62,3% і становить 2,3 тис. чол. Кількість незайнятих громадян на обліку в центрах зайнятості становить понад 31,8 тис. осіб, з них: 52,9% – жінки, 32,7% – віком до 35 років, 12,2% – особи, які мають право на додаткові державні гарантії при працевлаштуванні. Тобто існує нагальна необхідність у створенні нових робочих місць у підприємницькому секторі. При цьому найбільш привабливою сферою економічної діяльності на сучасному етапі розвитку ринкових відносин з позиції залучення населення в підприємницьку діяльність і привабливості для початку бізнесу є сфера побутового обслуговування, одна з найбільш об'ємних по потенціалу і попиту секторів у системі ринкових відносин. Відносно невисока фондоємність і матеріалоємність процесів у даній галузі дозволяють починати бізнес при малих обсягах початкового капіталу. Відповідно, дана сфера економіки є одним з найважливіших джерел мобілізації потенціалу національного росту, підвищення якості і рівня життя, підвищення рівня зайнятості населення, при існуючій нерівномірності і диспропорції розподілу і розвитку виробничих сил по територіях регіонів. Наприклад, у США побутовим обслуговуванням населення займаються тисячі малих компаній, сімейних підприємств і фірм середнього розміру. Більше 2 млн. громадян Америки працюють саме в сфері побутових послуг.

В часи СРСР розвиток сфери побутових послуг був одним з основних показників росту народного господарства і стабільного збільшення добробуту населення. Ще в 1965 році керівництво країни організувало спеціальне міністерство побутового обслуговування населення, а також самостійні управління побутового сервісу. У 1970 році побутові сервіси СРСР надавали відповідно до затверджених переліків і прейскурантів більш ніж 450 видів побутових послуг на суму понад 4 млрд. карбованців. На початку 1980-х років у сфері побуту було зареєстровано більше 300 тис. підприємств і приймальних пунктів, на яких працювали більш ніж 1,7 млн. громадян [3].

В УРСР в 1986 р. існувало 63143 підприємств побутового

обслуговування, які надавали послуги на суму майже 8 млрд. карбованців (або 5,36 млрд. дол. США по курсу 1986 р. – 0,67 дол. за 1 крб.), в т.ч. тільки в Одеській області – на суму 444 млн. крб. (або 297,48 млн. дол. США) [4].

Особливо актуальним розвиток сфери побутових послуг стає у кризові часи, коли більшість населення не може дозволити собі купити нові побутові прилади та, часто, й одяг, взуття тощо. Незважаючи на це, частка побутових послуг у загальному обсязі послуг, що надаються населенню, в Одеській області (як і в цілому в Україні) складає всього 0,1%. Це можна пояснити тим, що розвиток підприємництва у сфері побутових послуг стримується такими негативними факторами, як висока вартість оренди приміщень і надвисока вартість комунальних послуг, а також нестача кваліфікованих кадрів. З метою усунення впливу цих негативних факторів необхідно впровадження таких законодавчих новацій:

1. В частині введення вимог до процедури здачі в оренду будинків і приміщень, що знаходяться в державній і муніципальній власності, суб'єктам малого і середнього підприємництва:

- встановлення вичерпного переліку документів для укладання договорів оренди;
- забезпечення публічності інформації про порядок надання вільних будинків і приміщень;
- обов'язкове використання довгострокових (понад 3 років) договорів оренди.

2. Спрямованих на вдосконалення системи об'єктивного прийняття рішень про порядок, терміни і вартість приєднання до електромереж і газопроводів:

- затвердження типового договору надання послуг по технологічному приєднанню;
- конкретизацію і стандартизацію термінів, вартості і складу робіт з технологічного приєднання;
- конкретизацію порядку реалізації права споживачів на індивідуальний проект технологічного приєднання;
- забезпечення доступу до інформації про всі заявки споживачів і їх поточний статус;
- закріплення обов'язку мережних організацій публікувати інформацію про технологічні можливості приєднання, про склад об'єктів і хід реалізації інвестиційної програми;
- посилення адміністративної відповідальності за порушення порядку ціноутворення при підключенні до електричних мереж;
- підготовка нормативного правового акта, що стандартизує і конкретизує процес технологічного приєднання, у т.ч.:

- забезпечення класифікації типових схем підключення і розцінок на роботи при розрахунку плати за технологічне приєднання на створення "відгалуження" від існуючої мережі до об'єктів споживачів;
- поділ усіх витрат на створення "відгалуження" і посилення мережі на умовно монопольні і конкурентні;
- визначення порядку приєднання до електричних мереж у частині проведення робіт мережною організацією і споживачем;
- розробити план заходів щодо удосконалення порядку доступу до газорозподільних, теплових і водо-каналізаційних мереж малих і середніх підприємств у частині стандартизації процедури і зменшення витрат на приєднання.

3. З метою стимулювання підприємницької ініціативи безробітних громадян, що знаходяться на обліку у службі зайнятості, надати службі зайнятості можливість, при відкритті безробітним власної справи, одноразово виплачувати їм суму, що дорівнює річній допомозі по безробіттю.

4. З метою стимулювання розвитку підприємництва в галузі побутового обслуговування, розробити Державну та регіональні програми сприяння розвитку торгової і сервісної інфраструктури крокової доступності, тобто торговельно-побутових комплексів, які поєднують торгівлю товарами першої необхідності з наданням побутових послуг (зокрема, ремонт одягу і взуття, годинників і побутової техніки, зимове збереження хутряних виробів у спеціально охолоджуваних кімнатах, міні-хімчистки, міні-пральні самообслуговування, міні-ательє, послуги прокату, послуги з дрібного металоремонту, фотопослуги, Інтернет-кафе, консультаційні послуги, тощо). У таких програмах необхідно передбачити впровадження технології диференційованої орендної ставки. Адже у продуктового магазину висока прибутковість, а у пункту по ремонту взуття – значно менша. Але якщо пункт ремонту взуття обґрунтується у великому торговому центрі, то платити за кожен метр площі його власнику прийдеється навіть більше, ніж продуктовому магазину. Адже такий пункт займає невелику площу, а для керуючого будь-яким торговим центром малий бізнес - клієнт небажаний. Виходить, і умови оренди будуть грабійницькими. Тому ті компанії, бізнес яких приносить високий доход, мають знімати приміщення по ринковій ставці, а підприємства малого бізнесу, що працюють у сфері надання побутових послуг, мають платити зовсім небагато. По суті, ставка для них має розраховуватися, виходячи із сум, необхідних на утримання приміщення та його експлуатацію.

Впровадження запропонованих заходів, на нашу думку, буде сприяти подоланню кризових явищ в економіці країни.

Література

1. Doing Business-2009 // <http://russian.doingbusiness.org/ExploreEconomies/?economyid=194>
2. Уведомительный порядок регистрации бизнеса: первые результаты - 2007.— International Finance Corporation // <http://www.ifc.org/uzbee>
3. Москва: спрос на бытовые малые предприятия превышает предложение // www.openmarket.ru
4. Народне господарство Української РСР у 1986 році: Ювілейний стат. щорічник Держкомстату УРСР.— К.: Техніка, 1987.— С. 289-291.

Abstracts

Shlafman N.L.

Anti-recessionary measures of support of enterprise quadrant in Ukraine.

The main problems are reviewed, which one hinder development of business in Ukraine, and the anti-recessionary measures of support of enterprise quadrant are offered.